

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מֵאֵת הַרֵב מֹשֶׁה חַיִּים חֲנוּנֵי שְׁלִיט״א

ג'ליון מס' 29

מלאכת צד

הקדמה

'מלאכת צד' היא אחת מל"ט מלאכות האסורות בשבת. הצידה - מטרתה לכידת בעל חיים, פעולה זו מתבצעת באמצעים מגוונים, במצודה, מלכודת, בתפיסה בידיים או ע"ש מכניס את בעל החי למקום אשר אין באפשרותו להימלט, ובידי האדם לתפוס שם בקלות.

מן התורה ישנם ג' תנאים כדי להתחייב באיסור 'צידה': א. מין שבמינו ניצוד - בעלי חיים שבאופן כללי יש דרך לצוד אותם למטרות שונות, כגון לאכילה, לרפואה, או לצורך שימוש בעורם וכדומה, אך בעלי חיים שאין דרך לצוד אותם לשום צורך, כגון זבובים, יתושים, חרקים וכדומה, איסור צידתם מדרבנן. ב. שהצידה נעשית לצורך מסוים, למעט צידה כדי למנוע נזק (כגון צידת נחשים וכדו'), ג. שהצידה תהיה למקום (כלוב או בית) שיכול לתופסו בנקל ללא צורך במאמץ נוסף. חכמים אסרו לצוד גם במקרים הבאים: א. בעל חי שאין מינו ניצוד, ב. גם צידה ללא צורך כלשהוא, ג. גם אם הכניס את בעל החי למקום שאין בידו לתופסו בנקל. כיצד התקיימה המלאכה במשכן: יש אומרים שבמלאכת המשכן צדו את התחשים, כדי להשתמש בעורם לכיסוי המשכן.²

הפעולות האסורות משום אב המלאכה הם: התופס בידו או ברשתו בעלי חיים שדרך בני האדם לצוד אותם. המבריה בעלי חיים אלו למקום קטן שאין צריך בו תחבולות נוספות כדי לתופסם שם, וסוגר עליהם את הדלת.³

הפעולות האסורות משום תולדת המלאכה הם: המסייע ל'כלב ציד' לצוד בעלי חיים.⁴

הפעולות האסורות מדרבנן הם: הצד בעל חיים שאינו מחוסר צידה, כגון צבי חיגר וכדומה. הצד בעלי חיים שאין דרך לצודם, כגון זבובים ויתושים. הצד בעל חיים למקום שעדיין צריך תחבולות לתפוס אותו שם, כגון חצר גדולה. השולח כלב לצוד בעלי חיים, גם כשאין מסייע בידו.⁵

לסגור את החלון מפני הרוח הנושבת או מפני הקור וכדומה - מותר לסגור את החלון בשבת, ואע"פ שבפעולה זו הציפור ניצודה, מ"מ הרי זה פסיק רישיה דלא ניהא ליה באיסור דרבנן, (פעולת צידה הכרחית במקום איסור דרבנן, שהרי הבית הוא מקום גדול ואינו יכול לתפוס את הציפור בשחיה אחת, הרי זו צידה מדרבנן).¹⁷

אולם, בעלי חיים גדולים שיכול לתפוס אותם בשחיה אחת, כגון: צבי שנכנס לבית בשבת - נכון להחמיר שלא לסגור דלת הבית בשבת שלא יעבור על איסור צידה.¹⁸

האם מותר לסגור כלי או ארון שיש בתוכו זבובים או יתושים, אך אינו מתכוון לצוד אותם?

כלי או ארון שרות גדולים שיש בתוכם זבובים או יתושים (הם מסוג המינים שאין במינם ניצוד), טוב להחמיר להפריחם לפני שישגור את הכלי. אך מעיקר הדין, מותר לסגור את הכלי ובתוכו הזבובים או היתושים, ואין בזה משום 'צידה', מפני שאינו מתכוון לצידתם, ובפרט כאשר יש לו צער מהזבובים או היתושים.¹⁹ כאשר יש ספק אם יש בכלי זבובים או יתושים, מותר לכל הדעות לסגור את הכלי ללא כל חשש.²⁰

אולם, אין לסגור כלי שיש בתוכו דבורים כיון שיש אומרים שדבורים מוגדרים שבמינם ניצודים, ולכן צידתם חמורה יותר כשנעשית באופן ודאי (פסיק רישה).²¹

האם מותר לסגור דלת של חדר גדול שיש בתוכו עכברים או חרקים קטנים?

מותר לסגור את דלת הבית על מין שאין במינו ניצוד, כגון מקק או עכבר במקום שאין יכול לתופסו בשחיה אחת (מקום גדול), כמו כן יהיה מותר לסגור את דלת

לכן, כל בעל חיים בין קטן ובין גדול אסור לצודו בשבת.¹¹

אדם ששילח את כלבו לצוד לו, על איזה איסור עובר?

אסור לצוד בשבת גם על ידי 'כלב ציד' וכדומה. והמסייע לכלב ציד לצוד, כגון שמפחיד או חוסם בעל החי כדי שיתפסנו הכלב - עובר על איסור תורה, והמשלחו לכד מבלי לסייע לכלב לצוד - עובר על איסור דרבנן.¹²

האם מותר לתפוס בעל חיים כשהוא ישן, או חולה שאינו יכול לברוח?

צידה האסורה מהתורה היא גם במצב בו בעל חיים ישן כעת.¹³

בעל חיים חולה, זקן או קטן שאינו יכול לנוע ממקומו, (מדובר בסוג בעל חי שבמינו ניצוד, אך אינו מחוסר צידה) וקל לתופסו - אסור לצודו מדרבנן.¹⁴

צב או נמלה שקל לתפוס אותם, האם מותר לתפוס אותם בשבת?

יש אומרים שבעל חיים שאין דרך לצודו, וקל לתופסו משום איטיותו כגון צב או נמלה, אין בהם איסור צידה אף מדרבנן, ומותר לתופסם, אך אסור לתופסם בידיים משום איסור מוקצה.¹⁵

האם מותר לנעול דלת על אדם שלא יברח?

איסור צידה אינו שייך באדם ולכן פשוט שמותר לצאת מהבית ולסגור (במנעול) את הדלת על שאר האנשים שנשארים שם.¹⁶

ציפור שנכנסה לבית, האם מותר לסגור את הדלת או חלונות הבית מפני הקור?

צפור שנכנסה לבית שהיה בו חלון פתוח, ורוצים

מהי צידה האסורה בשבת?

צידה האסורה מהתורה אינה הריגה, אלא כל התופס בעל חיים למקום קטן שאינו יכול להימלט ממנו, ושולל ממנו את חירותו, עובר בזה ב'מלאכת צד'. לכן אין לתפוס בעל חיים, בין בידיו, בין במלכודת, בין ברשת, ובין אם הכניסו למקום שאינו יכול להימלט ממנו ויהיה קל לתופסו שם, כל זה נחשב צידה האסורה מן התורה.⁶

האם אסור לצוד זבובים או חרקים שאין בהם שום צורך?

תפיסת וצידת בעלי החיים שהדרך לצוד אותם (מכונה בהלכה "שיש במינו ניצוד" כגון כבשים, גדים עופות וכדומה) בין שניצודים למטרות אכילה בין לרפואה ובין לביגוד, וכל כיוצא בזה אסורה מן התורה.⁷ חכמים הוסיפו שני אופנים לאיסור צידה, האחד - איסור צידת בעלי חיים שאין דרך לצוד אותם ("אין במינו ניצוד"), כגון זבובים וכדומה.⁸ השני - אסור גם צידה שאין בה שום צורך.⁹ לכן אסור לצוד זבובים ויתושים גם שמטרתו היא כדי שלא יפריעו לו בשבת.

אדם שהכניס בעל חיים לביתו האם נחשב כצידה בשבת?

התופס בעל חיים לתוך מקום גדול, אם יכול לתופסו בריצה אחת מבלי צורך לעצור למנוחה (השיעור לפי אדם ממוצע), עובר על איסור צידה מהתורה, ואם המקום גדול יותר, וצריך לטרוח יותר בתפיסתו, עובר על איסור מדרבנן.¹⁰ (לגבי בעלי חיים מבויתים עיין לקמן).

האם יש הבדל בין בעלי חיים קטנים או גדולים לעניין איסור צידה?

אין שיעור לגודל בעל החיים שאסור לצודו בשבת,

- 1 ע"פ גמרא שבת עה ע"א. ערוה"ש או"ח סימן שטז סעיף א.
- 2 ע"פ ירושלמי פרק ז הלכה ב. ערוה"ש שם.
- 3 רמב"ם שבת פ"י ה"ט. שו"ע סימן שטז סעיף ה.
- 4 רמב"ם שם הכ"ב. רמ"א שם סעיף ב.
- 5 שו"ע שם, משנ"ב סימן שטז ס"ק י.
- 6 רמב"ם שבת פ"י ה"ט, שו"ע שם סעיף א-ד וסימן תצו סעיף א.
- 7 גמ' שבת ק"ו: רמב"ם שם, שו"ע סימן שטז סעיף ג.
- 8 גמ' שם, רמב"ם פ"י הכ"א והכ"ד, שו"ע או"ח שם סעיף ג'.
- 9 שו"ע שם סעיף ח. משנ"ב שם סקל"ג.
- 10 גמ' שם, שו"ע שם סעיף א' משנ"ב שם סק"ד.
- 11 ע"פ הגמ' שם ק"ו. שו"ע שם סעיף ח-ט.
- 12 רמב"ם שם הלכה כב. רמ"א סימן שטז ס"ב. משנ"ב שם סק"ז.

- 13 גמ' שם, שו"ע או"ח סימן שטז סעיף ב.
- 14 שבת ק"ו: משנ"ב שם סק"ט.
- 15 ע"פ הגמ' שם ש"ש"כ שם סעיף מה עמוד תכה. ובחזו"ע הביא דעות שאוסרים גם בזה.
- 16 ילקו"י סימן שטז סעיף ב עמוד תקמ. בשש"כ פרק כז עמוד תכה הערה ק"ט כתב לחלק בין לכלוא בבית כלא שיש בו משום צידה, לבין שוטה שדרכו לברוח מן בני אדם שיתכן שתפסתו אסורה משום צידה.
- 17 חיי אדם סימן ל סעיף ב'. משנ"ב שם סק"ה.
- 18 רשב"א שבת ק"ו. משנ"ב שם סק"ה.
- 19 רמ"א שם ס"ג. משנ"ב שם סט"ו.
- 20 משנ"ב שם סק"ט"ז.
- 21 שו"ע שם סעיף ד. משנ"ב שם סק"ח.

החדר על זבובים שנמצאים שם כיוון שהמקום גדול²².

בעל חיים קשור בבית, האם מותר לפתוח ולסגור את הדלת?

כאשר בעל חיים נמצא במקום בו הוא נחשב כניצוד ועומד מותר להוסיף שמירה על שמירתו, כגון: בעל חיים הנתון בקולר בתוך הבית, מותר לסגור ולפתוח את הדלת, ואין זה נחשב כצידה כיון שהבעל חי קשור הרי הוא כניצוד ועומד, ובסגירת הדלת אינו צד אלא מוסיף שמירה²³.

בעל חיים שנמצא בתוך כלוב, האם מותר לנעול את הכלוב עם מפתח?

בעל חי הנמצא בכלוב סגור, באופן שאין בידו לברוח, מותר להוסיף שמירה ולנעול את הכלוב עם מפתח בשבת²⁴.

צידה על ידי חסימת הפתח בגופו, האם מותר?

בעל חיים שנכנס לבית מעצמו ובא אדם ומנע ממנו לצאת מן הבית על ידי פעולת פתח הבית, הרי שיש בכך 'איסור צידה' מהתורה²⁵.

שניים שנעמדו בפתח הבית ואין צורך בשניהם כדי לסגור את הפתח, נחשב הדבר שינוי מדרך צידה, אך צידה זו אסורה מדברי חכמים²⁶.

סגר את הדלת ללא ידיעה שיש בעל חיים בבית, ולבסוף גילה שנכנס לבית בעל חי האם צריך לפתוח את הדלת כדי לשחררו?

בעל חיים שנכנס לבית, ומבלי ידיעה סגרו את הדלת ללא כל כוונת צידה, אין איסור בדבר, כיון שכל מלאכה שנאסרה בשבת היא דווקא באופן שמבצעים אותה עם ידיעה ומחשבה שנעשית בכך מלאכה²⁷.

אולם, אדם שישב בפתח הבית ורק אחר כך שם לב לכך שיש בעל חיים שניצוד בבית, עליו לקום ממקומו כדי שלא ימשך לצוד את בעל החי בגופו²⁸. ויש מתירים גם בזה²⁹.

בעל חיים שנכנס לבית והדלת נסגרה מאליה, מותר לנעול את הדלת במפתח לתוספת שמירה³⁰.

בעלי חיים מבויתים

כלב וחיות מהמד מבויתים האם שייך בהם איסור צידה בשבת?

בעלי חיים מבויתים (ביתיים) שרגילים לחיות תחת יד האדם, ואינם מנסים לברוח ולהישמט מתחת ידו, כגון כלב מאולף, חתול מאולף, כבש, או פרה וכדומה, אין בהם איסור צידה כלל בשבת³¹.

אולם, אדם שקיבל מחבר (הגר במקום רחוק) בעל חיים שאינו נשמט מיד בעליו, על מנת לשמרו בשבת, צריך להיזהר לא להכניסו למקום שבו הוא ניצוד ועומד ולא לסגרו שם, כי עדיין בעל החי לא התרגל לבעליו החדשים ושייך 'צידה'³².

בעל חיים מבויתים שמרדו וברחו מבעליהם, כך צריך תחלולות לתופסם, או שצריך לפרוס להם מצודה, יש בהם משום 'צידה', אפילו אם גדלו בבית³³. גם בעלי חיים מבויתים שאין בהם איסור צידה בשבת, מכל מקום אין להרימם או להזיזם בשבת משום איסור מוקצה³⁴.

תוכים האם שייך בהם צידה?

בעלי חיים שדרכם להישמט מתחת יד האדם כגון תוכים וכדומה, אסור לסגור עליהם את הכלוב בשבת, גם במידה וחיים תחת יד האדם, מפני שדרכם להישמט³⁵.

נחשים ועקרביים ארסיים, האם מותר לצוד אותם שלא יזיקו לסביבה?

בעלי חיים מסוכנים שנשיכתם ועקיצתם עלולה להמית, כגון נחשים, עקרבים ארסיים, או כלב שוטה, מותר להורגם בשבת, אפילו אם אינם רצים אחריו, ואפילו אם הם בורחים מלפניו, כיון שספק פיקוח נפש דוחה את השבת³⁶.

האם מותר להרוג בשבת נחשים ועקרבים ארסיים?

מותר להרוג נחש ארסי וכדומה גם באמצעות זריקת אבן וכדומה שהינה מוקצה³⁷.

כמו כן, מי שהכישו נחש, מותר לתפוס את הנחש ואפילו להרוג אותו בכדי לקחתו לצורך זיהוי, כדי שיוכלו לתת טיפול מדוייק ויעיל לפצוע, (ובודאי שמותר להסיע את הפצוע לבית חולים לצורך טיפול במקום הצורך)³⁸.

הצד נחש בשבת על מנת להוציא ממנו ארס כדי להשתמש בו לרפואה חייב מן התורה על איסור צידה. וכן אם צד נחשים לצורך עורם הדין כן³⁹.

נחש ועקרב שאינם ארסיים האם מותר לצוד אותם או להרוג אותם?

בעלי חיים המזיקים את הגוף בנשיכתם ואינם ממיתים, כגון נחשים ועקרבים שאינם ארסיים, אם רצים אחריו - מותר להורגם, כיון שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, לא גורם עליה חכמים במקום היוזק הגוף. ואם אינם רצים אחריו - אסור להורגם, אך מותר לדורסם, באופן שמראה את עצמו שהולך לתומו ואינו מתכוון להורגם (כדי שיהיה קצת שינוי בהריגתו)⁴⁰.

כמו כן, בעלי חיים המזיקים שנשיכתם חזקה ואינם ממיתים, מותר לכפות עליהם כלי באופן שלא יוכלו לזוז ממקומם, אע"פ שאינם רודפים אחריו⁴¹.

יתושים בחדר שמפריעים לישון האם מותר להרוג אותם?

בשונה מנחש ועקרב שאינם ארסיים שמותר להורגם אם רצים אחריו משום שנשיכתם נשיכה כואבת. אבל צרעה, יתוש וכדומה העוקצים את האדם, אסור להרוג אותם בשבת, אך מותר להפילו מעליו על ידי ניעור. ואם הוא נמצא עתה על בשרו ועוקצו, מותר לתופסו בידיו ולזרקה, כיון שבמקום צער לא גורם חכמים על איסור צידה, אך אין להורגם⁴².

מכל מקום, מותר לרסס תרסיס נגד יתושים בחלל החדר (לא ישירות עליהם) בתנאי שישאיר חלון פתוח, והואיל ואין הכרח שימותו, ואין כוונתו אלא לסלקם מעליו⁴³.

הוצאת תולעי מעיים מתינוקות הסובלים מגירודים, האם מותר?

מותר להוציא תולעי מעיים הנמצאות בפי הטבעת של התינוק ומצערות אותו מאוד, ואפילו שעל ידי הוצאתם ממקור חיותו מיד ימותו, כיון שמתכוון לתועלת התינוק ולא הורגן בידיים, אלא הן מתות מאליהן⁴⁴.

כלובים גדולים בגן חיות, מה הדרך הנכונה להכניס בשבת אוכל לחיות?

אדם האחראי להאכיל בעלי חיים בגן חיות ולשם כך צריך להכניס לתוך הכלובים כדי להכניס לשם אוכל כגון תוכים או בעל חיים אחר, מן הנכון שיעשה לכלוב שתי דלתות, וכשייכנס - ינעל את הדלת הראשונה לפני שיכנס לדלת השניה, ונמצא שאין בעיה של 'צידה' בנעילת דלת הכלוב בשבת. ומי שאין לו שתי דלתות - יזהר למלא את חלל הפתח בגופו, מיד כשפותח את הכלוב, ויישאר כך כל עוד הפתח פתוח⁴⁵.

האם מותר להוסיף מים לאקווריום בשבת?

אסור להוסיף מים לתוך האקווריום בשבת, מפני שהוא מבטל את המים משימושם לצרכים האחרים. אבל במקום צער בעלי חיים, וכן כשיש חשש שהדגים ימותו אם לא יוסיפו מים - מותר להוסיף מים לאקווריום⁴⁶.

אם נשפך חומר רעיל למי האקווריום, האם מותר להעביר דגים מאקווריום לאקווריום?

אסור להוציא דגים מן המים בשבת, גם אם דעתו להעבירם מיד לכלי אחר עם מים⁴⁷. בשעת הצורך, כגון: כאשר יש חשש שאם לא יחליפו את המים בשבת, הדגים ימותו וכל שכן כאשר מדובר בדגים יקרים - מותר לומר לגוי להוציאם מן המים להעבירם למיכל מים אחר⁴⁸.

הרוצה להחליף מים באקווריום בשבת על ידי גוי כנ"ל, ויש באקווריום צמחי מים - צריך לומר לו שלא ירוקן את המים לגמרי שכן ריקון המים לגמרי הוא איסור דאורייתא משום קוצר. ולכן, יש לוודא שירוקן את רוב המים וישאיר מספיק מים כדי חיות הצמחים. ואם רוקן לגמרי - אסור לומר לו למלאות מים במיכל שנית, משום זרע⁴⁹.

האם מותר לטלטל כלי שיש בתוכו דגי נוי?

אסור לטלטל את האקווריום עם המים והדגים, משום שבעלי חיים הם 'מוקצה'⁵⁰. אך מותר ליתן אוכל לדגים שבאקווריום בשבת⁵¹, שהרי מזונותיהם מוטלים על האדם.

טיפול בכוורת דבורים, האם מותר לכסות על הכוורת מפני השמש או הגשמים?

כוורת המעוניין שכוורת הדבורים לא תהא חמה מידי בקיץ, או חשופה לגשמים בחורף, ורוצה לכסות את הכוורת במפה וכדומה, כיון שעל ידי הכיסוי יכול לגרום לצידת הדבורים, רשאי לכסות באופן שלא יכסה את הכוורת בצורה הרמטית, אלא ישאיר פתח שיוכלו לצאת משם אם ירצו, ואין בכך חשש צידה⁵².

האם מותר לעשות פעולות על מנת להחזיר דבורים לתוך הכוורת?

דבורים שעזבו את הכוורת והכוורת רוצה להחזירן לכוורת על ידי שייטול מקל גדול והן יעלו עליו ובכך יחזירן לכוורת, מותר ובלבד שלא יסגור את הכוורת עליהם⁵³.

האם יש איסור לשחרר בשבת בעל חיים לטבע (פעולה הופכית מצידה)?

מותר לפתוח את הדלת כדי לשחרר בעל חיים כלאו, מפני שהאיסור חל רק על צידתו ולא על שחרורו ממקום שניצוד, ובלבד שלא יטלטלנו בידיו, שהרי הוא מוקצה⁵⁴.

40 גמרא שם קכ"ב ע"ב. שו"ע שם סעיף י. משנ"ב שם סקמ"ו.

41 משנ"ב סקמ"ו.

42 רמ"א שם סעיף ט. משנ"ב שם סקל"ו. ובחילוק בין נחש ועקרב לבין צרעה ויתוש עיין במשנ"ב

ס"ק מ"ו.

43 שש"כ פרק כה סעיף ו.

44 חוט שני ח"א עמוד קכ"ג.

45 ביאור הלכה שם סק"ו ד"ה והלך לו. כדי השולחן סימן קכ"א אות יא.

46 חיי אדם כלל לא סעיף ב.

47 משום צידה וכן עוד כמה חששות. גמרא שם ק"ע ע"ב. חיי אדם שם.

48 משנ"ב שם סקל"ג.

49 ע"פ דבריו שם.

50 ע"פ שו"ע סימן שח סעיף לט. שער הציון סימן תרנד"ק. ילקו"י סימן שח (סעיף) סעיף

כב עמוד שפ.

51 ע"פ רמב"ם פכ"א הלכה לד. ושו"ע שם סימן שכד סעיף יא. רמ"א בדרכ"מ תצ"א.

52 גמרא ביצה לו ע"א. רמב"ם שם סימן כה הלכה כה. שולחן ערוך שם סעיף ד. משנ"ב שם

סקי"ח.

53 שו"ת מהריט"ץ רמה. חו"ע ח"ה עמוד קז הערה ה.

54 משנ"ב סימן שטו ס"ק כה.

22 משנ"ב שם סקט"ו.

23 רמ"א שם ס"ה, משנ"ב שם סק"ג. והוסיף המשנ"ב שם: ואפילו אם ניתן בעל החיים א"כ אין חוב לפתוח הדלת כדי שישתחרר מסגירת הדלת, כיון ובהיתר סתם הדלת.

24 רמ"א ומשנ"ב שם.

25 רמב"ם שם פ"ה סעיף ו.

26 משנה שבת קו ע"ב. רמב"ם שם. שו"ע שם.

27 משנה שם. ר"ן שם. שו"ת אבני נזר סימן קצד אות ב. חו"ע ח"ה עמוד צט ובהערה שם.

28 ביאור הלכה (שטו ו ד"ה יש אחד) הסתפק והעלה שלכאורה צריך לקום מיד כשנודע לו.

29 חו"ע שם.

30 רמ"א שם סעיף ה. משנ"ב שם סק"ג.

31 משנה שם קז ע"א. שו"ע שם סעיף יב. משנ"ב שם סק"ג. שש"כ פרק כז סעיף לה עמוד תכו.

32 ע"פ השו"ע והמשנ"ב שם.

33 שו"ע שם.

34 משנ"ב שם סקנ"ד.

35 שו"ע שם.

36 גמרא שם קז ע"ב. שו"ע שם ו"ס. משנ"ב שם סקמ"ה.

37 משום שבאים לסלק היוזק מצוי שיש בו פקוח נפש, ועיין בהלכות מוקצה.

38 ילקו"י סימן שכח סעיף קכ"א עמוד רכה. שש"כ פרק מא סעיף כב עמוד תערב.

39 שו"ע שם סעיף ז. משנ"ב שם סקכ"ו.